

PATRISTISCHE TEXTE UND STUDIEN

IM AUFTRAG DER
PATRISTISCHEN KOMMISSION
DER AKADEMIEN DER WISSENSCHAFTEN
IN DER BUNDESREPUBLIK DEUTSCHLAND

HERAUSGEGEBEN VON
H. C. BRENNECKE UND E. MÜHLENBERG

BAND 47

WALTER DE GRUYTER · BERLIN · NEW YORK

1997

1200 Justin

IUSTINI MARTYRIS
DIALOGUS CUM TRYPHONE

EDITED BY
MIROSLAV MARCOVICH

WALTER DE GRUYTER · BERLIN · NEW YORK

1997

- Οἱ δὲ ἔφησαν· Ἰ Καὶ ὠμολογήθη ἡμῖν.
- 3 — Ἄκουοις ἄν οὖν, φημί, τὸ μετὰ τοῦτο. Μωσῆς γὰρ πρῶτος ἐξέφανεν αὐτοῦ ταύτην τὴν δοκοῦσαν κατάραν δι' ὧν ἐποίησε σημεῖων.
- Τίνων τούτων, ἔφη, λέγεις;
- 4 — Ὅτε ὁ λαός, φημί, ἐπολέμει τῷ Ἀμαλήκ καὶ ὁ τοῦ Ναυῆ υἱός, ὁ ἐπονομασθεὶς τῷ Ἰησοῦ ὀνόματι, τῆς μάχης ἦρχεν, αὐτὸς Μωσῆς ἤρχετο τῷ θεῷ τὰς χεῖρας ἐκατέρωσ(ε) ἐκπετάσας, Ὡρ δὲ καὶ Ἀαρὼν ὑπεβή-
σταζον αὐτὰς πανήμαρ, ἵνα μὴ κοπωθέντος αὐτοῦ χαλασθῶσιν. Εἰ γὰρ ἐνεδεδώκει τι τοῦ σχήματος τούτου, τοῦ τὸν σταυρὸν μιμουμένου, ὡς γέ-
γραπται ἐν ταῖς Μωσαέως γραφαῖς, ὁ λαὸς ἠττάτο· εἰ δὲ ἐν τῇ τάξει ἔμενε ταύτη, Ἀμαλήκ ἐνικᾶτο τοσοῦτον, καὶ ἰσχύων (ὁ λαός) διὰ τοῦ σταυροῦ
5 ἴσχυεν. Οὐ γάρ, ὅτι οὕτως ἤρχετο Μωσῆς, διὰ τοῦτο κρείσσων ὁ λαὸς ἐγίνετο, ἀλλ' ὅτι, ἐν ἀρχῇ τῆς μάχης τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ ὄντος, αὐτὸς τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐποίησε. Τίς γὰρ οὐκ ἐπίσταται ὑμῶν ὅτι μάλιστα μὲν ἢ μετὰ οἴκτου καὶ δακρύων εὐχὴ μειλίσσεται τὸν θεὸν καὶ ἢ ἐν πρηνεὶ κατακλίσει καὶ ἐν γόνασιν ὀκλάσαντός τινος; Τοῦτον δὲ τὸν
25 τρόπον (Μωσῆς) ἐπὶ λίθου καθεζόμενος οὔτε αὐτὸς ἠύξατο οὔτε ἄλλος ὑστερον. Ἔχει δὲ καὶ ὁ λίθος σύμβολον, ὡς ἀπέδειξα, πρὸς τὸν Χριστόν.

- 1 Καὶ γὰρ δι' ἄλλου (τύπου) μηνύων τὴν ἰσχὺν τοῦ μυστηρίου τοῦ σταυροῦ ἢ ὁ θεὸς διὰ Μωσαέως εἶπεν ἐν εὐλογίᾳ, ἣν εὐλόγει τὸν Ἰωσήφ· (33:13) Ἀπὸ εὐλογίας κυρίου ἡ γῆ αὐτοῦ, ἀπὸ ὠρῶν οὐρανοῦ καὶ δρόσων,

14 - 21 ἴσχυεν : cf. *Ex* 17:10-12; *Ep. Barnabae* 12.2-3; *Orac. Sibyll.* 8.251-55 et al.
21 Οὐ γάρ - 23 ἐποίησε : cf. 91.24-26; 111.4-13; 112.11-14; 131.29-31; *Iren. Demonstr.* 46 et al. 23 Τίς γὰρ - 27 ὑστερον : cf. *Tertull. Adv. Marc.* 3.18.6 = *Adv. Iud.* 10.10 *Iam vero Moyses, quid utique tunc, cum Iesus adversus Amalech proeliabatur, expansis tantum manibus orabat residens, quando in rebus tam attonitis magis utique genibus positus et manibus caedentibus pectus et facie humi volutante orationem commendare debuisset, nisi quia illic, ubi nomen Domini Iesu dimicabat, dimicaturi quandoque adversus diabolium, crucis quoque habitus erat necessarius, per quam Iesus victoriam esset relaturus?* 26 (Μωσῆς) ἐπὶ λίθου καθεζόμενος : cf. *Ex* 17:12 27 ὡς ἀπέδειξα : cf. 70.4 et 15; 76.4-5; 86.14 et 16; 100.29; 113.34; *Dn* 2:34 et *Is* 33:16

c. 91 3 Ἀπὸ εὐλογίας κυρίου - 10 ἀπὸ ἄκρου τῆς γῆς : *Dt* 33:13-17 (ed. Wevers). Cf. *Sibinga*, p. 147 s.

10 καὶ A : ναί *Sylburg* 16 ἐκατέρωσε *Thirlby* : ἐκατέρως A 20 ὁ λαός *supplevi* (conl. *Ex* 17:11) 21 κρείσσων A : κρείττων *Otto* 26 Μωσῆς *addidi*

c. 91 1 τύπου *addidi* (conl. vv. 12, 25 et 27) 2 ἐν ss. *add.* A 3 δρόσων A et LXX codd. aliquot : δρόσου LXX

καὶ ἀπὸ ἀβύσσου πηγῶν κάτωθεν, (14) καὶ καθαρῶν γενήματα ἡλίου τρό-
5 πον, καὶ ἀπὸ συνόδων μηνῶν, (15) καὶ ἀπὸ κορυφῆς ὀρέων ἀρχῆς, καὶ ἀπὸ κορυφῆς βουνῶν, καὶ ποταμῶν ἀεννάων, (16) καὶ καρπῶν γῆς πληρώσεως. Καὶ τὰ δεκτὰ τῷ ὀφθέντι ἐν τῇ βάτῳ ἔλθοισαν ἐπὶ κεφαλῆν Ἰωσήφ καὶ ἐπὶ κορυφῆς. Δοξασθεὶς ἐν ἀδελφοῖς (17) πρωτότοκος, ταύρου τὸ κάλλος αὐ-
10 τοῦ, κέρατα μονοκέρωτος τὰ κέρατα αὐτοῦ· ἐν αὐτοῖς ἔθνη κερατιεὶ ἅμα ἕως ἀπὸ ἄκρου τῆς γῆς.

Μονοκέρωτος γὰρ κέρατα οὐδενὸς ἄλλου πράγματος ἢ σχήματος ἔχει 2
ἂν τις εἰπεῖν καὶ ἀποδείξαι, εἰ μὴ τοῦ τύπου ὅς τὸν σταυρὸν δείκνυσιν.
Ὅρθιον γὰρ τὸ ἐν ἐστὶ ξύλον, ἀφ' οὗ ἐστὶ τὸ ἀνάτατον μέρος εἰς κέρας ὑπερρημένον, ὅταν τὸ ἄλλο ξύλον προσαρμοσθῆ, καὶ ἐκατέρωθεν ὡς
15 κέρατα τῷ ἐνὶ κέρατι παρεζευγμένα τὰ ἄκρα φαίνηται· καὶ τὸ ἐν τῷ μέσῳ πηγνύμενον (ξύλον) ὡς κέρας καὶ αὐτὸ ἐξέχον ἐστίν, ἐφ' ᾧ ἐποχοῦνται οἱ σταυρούμενοι, καὶ βλέπεται ὡς κέρας καὶ αὐτὸ σὺν τοῖς ἄλλοις κέρασι συνηχηματισμένον καὶ πεπηγμένον.

6 καὶ ποταμῶν ἀεννάων : cf. *Sap* 11:6 ἀντὶ μὲν πηγῆς ἀεναίου ποταμοῦ; *Hes. Op.* 550 et 737; *Aesch. Suppl.* 553; *Plat. Phaed.* 111 d 5; *Philon. De Cherubim* 123; *Theoph. Ad Autol.* 1.6.3 et al. 7-8 Ἰωσήφ καὶ ἐπὶ κορυφῆς. Δοξασθεὶς ἐν ἀδελφοῖς πρωτότοκος, ταύρου τὸ κάλλος αὐτοῦ *interpungit Stephanus post A* : Ἰωσήφ, καὶ ἐπὶ κορυφῆς δοξασθεὶς ἐν ἀδελφοῖς. Πρωτότοκος ταύρου τὸ κάλλος αὐτοῦ LXX. Cf. *Tertull. Adv. Marc.* 3.18.3 *Tauri decor eius, cornua unicornis cornua eius (= Adv. Iud. 10.7)* 11 Μονοκέρωτος γὰρ κέρατα - 12 ὅς τὸν σταυρὸν δείκνυσιν : cf. *Ps* 21 (22):22 = *Dial.* 98.32; 105.4-5 et 14-15 τὸ γὰρ κερᾶτων μονοκεράτων ὅτι τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ (σημαίνει) μόνου, προεξηγησάμην ὑμῖν; *Apollin. Hierapol. De paschate fr.* (ed. *Perler, S.C.* 123, p. 246) ὁ ὑψωθεὶς ἐπὶ κερᾶτων μονοκέρωτος; *Hippol. De bened. Mosis* (P.O. 27, p. 174); *Tertull. Adv. Marc.* 3.18.3 (= *Adv. Iud.* 10.7) *non utique rhinoceros destinabatur unicornis nec minotaurus bicornis, sed Christus in illo significabatur...* 15 τὸ ἐν τῷ μέσῳ πηγνύμενον (ξύλον) - 17 οἱ σταυρούμενοι : cf. *Tertull. Adv. nat.* 1.12.4 *Sed nobis tota crux imputatur, cum antemna [cf. v. 14 τὸ ἄλλο ξύλον] scilicet sua et cum illo sedilis excessu [cf. v. 16 ὡς κέρας καὶ αὐτὸ ἐξέχον ἐστίν];* *Iren. Adv. haer.* 2.24.4 *Et ipse habitus crucis fines et summitates [i.e. ἄκρα] habet quinque, duos in longitudinem, et duos in latitudinem, et unum in medio, in quo requiescit qui clavus adfigitur*

4 ἀβύσσου A et LXX codd. aliquot (= text. Masoret.) : ἀβύσσων LXX ἢ καθαρῶν A et Theodoret. (*Qu. in Dt*), cf. v. 6 : καθ' ὠραν *Thirlby* ex LXX, agn. omnes ἢ γενήματα A et LXX codd. *Vatic. gr.* 2106, *Cat. classis d, Theodoret., Chrysost.* et al. : γενημάτων *Thirlby* ex LXX, agn. omnes 4-5 τρόπον A et LXX codd. *Ambros. (F), Cat. classis d, t* et al. : τροπῶν *Stephanus* ex LXX, agn. omnes 6 καὶ ποταμῶν A : om. LXX : *delendum Thirlby, Sibinga* ἢ καρπῶν A : καθ' ὠραν LXX 16 ξύλον *addidi* (conl. vv. 13 et 14) ἢ ὡς A : εἰς conl. *Salmasius* et *Otto* (conl. v. 13)

A f. 146^r

3 Καὶ τὸ Ἐν αὐτοῖς ἔθνη κερατιεῖ ἅμα ἕως ἀπ' ἄκρου τῆς γῆς δηλω-
 τικόν ἐστὶ τοῦ νῦν γεγεννημένου πράγματος ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι. Κερατι-
 σθέντες ἰ γάρ, τουτέστι καταφυγόντες, οἱ ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν διὰ τούτου
 τοῦ μυστηρίου εἰς τὴν θεοσέβειαν ἐτρέπησαν ἀπὸ τῶν ματαίων εἰδώλων
 καὶ δαιμόνων, τοῖς δὲ ἀπίστοις τὸ αὐτὸ σχῆμα εἰς κατάλυσιν καὶ κατα-
 δίκην δηλοῦται ὁ τρόπος ἐν τῷ ἀπ' Αἰγύπτου ἐξεληθόντι λαῷ διὰ τε τοῦ
 τύπου τῆς ἐκτάσεως τῶν χειρῶν τοῦ Μωϋσέως καὶ τῆς τοῦ Ναυῆ υἱοῦ ἐπι-
 κλήσεως τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ ὁ Ἀμαλήκ μὲν ἠτῶτο, Ἰσραὴλ δὲ ἐνίκα.
 4 Καὶ διὰ τοῦ τύπου δὲ καὶ σημείου τούτου κατὰ τῶν δακόντων τὸν
 Ἰσραὴλ ὄφρα ἡ ἀνάθεσις φαίνεται γεγεννημένη ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν πιστευ-
 όντων (ἐπὶ τὸν ἐσταυρωμένον) ὅτι διὰ τοῦ σταυροῦσθαι μέλλοντος
 θάνατος γενήσεσθαι ἔκτοτε προεκηρύσσετο τῷ ὄφει, σωτηρία δὲ τοῖς
 καταδακνομένοις ὑπ' αὐτοῦ καὶ προσφεύγουσι τῷ τὸν [ἐσταυρωμένον]
 υἱὸν αὐτοῦ πέμψαντι εἰς τὸν κόσμον. Οὐ γὰρ ἐπὶ ὄφιν ἡμᾶς πιστεύειν τὸ
 προφητικὸν πνεῦμα διὰ Μωσέως ἐδίδασκεν, ὁπότε καὶ κατηρᾶσθαι αὐτὸν
 τὴν ἀρχὴν ὑπὸ τοῦ θεοῦ δηλοῖ, καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐα ἀναιρεθῆσεσθαι ὡς
 πολέμιον διὰ τῆς μεγάλης μαχαίρας, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστός, σημαίνει.

19 *Di* 33:17 = vv. 9-10 21 καταφυγόντες : cf. *Act* 2:37-38 et *Lampe*, s.v., 1, b | οἱ
 ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν : cf. 52.34; 110.25; 117.31-35; 121.5-6 et 10-12; 131.38-40; 1 *Apol.*
 1.1 et 53.3 22-23 εἰδώλων καὶ δαιμόνων : cf. 1 *Chr* 16:26a + *Ps* 95 (96):5a = *Dial.*
 55.13-14 Οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν...εἰδῶλα δαιμονίων εἰσίν; 1 *Apol.* 41.1 24 διὰ τε τοῦ
 τύπου - 26 Ἰσραὴλ δὲ ἐνίκα : cf. 90.14-21; 131.29-31; *Ex* 17:10-12 27 Καὶ διὰ
 τοῦ τύπου δὲ - 28 φαίνεται γεγεννημένη : cf. *Nu* 21:6-9; *Dial.* 94.3-5; 112.5-7; 131.26-
 27; 1 *Apol.* 60.2-4 28-29 ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν πιστευόντων (ἐπὶ τὸν ἐσταυρωμένον) : cf.
Jo 3:15 et 16 ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον; *Dial.* 94.8
 σωτηρίαν δὲ τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ τούτῳ κτλ. 31-32 τῷ τὸν υἱὸν αὐτοῦ πέμψαντι εἰς
 τὸν κόσμον : cf. *Jo* 3:14-16 33 κατηρᾶσθαι αὐτὸν - 34 δηλοῖ : cf. *Gn* 3:14;
Dial. 112.8-9 34 ἀναιρεθῆσεσθαι - 35 διὰ τῆς μεγάλης μαχαίρας : cf. *Is* 27:1;
Dial. 112.9 35 ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστός : cf. 100.29

25 μωϋσέος A 27 τούτου Thirlby (cf. 94.9) : τοῦ A | τῶν Stephanus : τὸν
 A | τὸν Sylburg : τῷ A 29 ἐπὶ τὸν ἐσταυρωμένον supplevi (conl. 94.8-9 et *Jo* 3:15
 et 16) et v. 31 ἐσταυρωμένον delevi 32 ἡμᾶς A : ὑμᾶς Thirlby 33 κατη-
 ρᾶσθαι Sylburg (cf. 112.8 κατηρᾶσατο) : καταρᾶσθαι

Εἰ οὖν τις μὴ μετὰ μεγάλης χάριτος τῆς παρὰ θεοῦ λάβοι νοῆσαι τὰ
 εἰρημένα καὶ γεγεννημένα ὑπὸ τῶν προφητῶν, οὐδὲν αὐτὸν ὀνήσει τὸ τὰς
 ῥήσεις δοκεῖν (νοεῖν) λέγειν ἢ τὰ γεγεννημένα, εἰ μὴ καὶ λόγον ἔχει περὶ
 αὐτῶν ἀποδιδόναι. Ἀλλὰ ἰ μήτι γε καὶ εὐκαταφρόνητα δόξει τοῖς πολλοῖς
 ὑπὸ τῶν μὴ νοούντων αὐτὰ λεγόμενα; Εἰ γὰρ τις ἐξετάζειν βούλοιο
 ὑμᾶς, ὅτε Ἐνὼχ καὶ Νῶε ἅμα τοῖς τέκνοις, καὶ εἴ τινες ἄλλοι τοιοῦτοι
 γεγόνασι, μήτε ἐν περιτομῇ γενόμενοι μήτε σαββατίσαντες εὐηρέστησαν
 τῷ θεῷ, τίς ἢ αἰτία τοῦ δι' ἄλλων προστατῶν καὶ νομοθεσίας μετὰ
 τοσαύτας γενεὰς ἀξιοῦν τὸν θεὸν δικαιῶσθαι τοὺς μὲν ἀπὸ Ἀβραάμ
 μέχρι Μωσέως διὰ περιτομῆς, τοὺς δὲ ἀπὸ Μωσέως καὶ διὰ περιτομῆς καὶ
 τῶν ἄλλων ἐντολῶν, τουτέστι σαββάτου καὶ θυσιῶν καὶ σπο(ν)δῶν καὶ
 προσφορῶν, εἰ μὴ, ὡς προεῖρηται ὑπ' ἐμοῦ, ἀποδείξετε ὅτι διὰ τὸν θεόν,
 προγνώστην ὄντα, ἐγνωκένοι ἄξιον γενησόμενον τὸν λαὸν ὑμῶν ἐκβλη-
 θῆναι ἀπὸ τῆς Ἰερουσαλήμ καὶ μηδένα ἐπιτρέπεσθαι εἰσελθεῖν ἐκεῖ;
 Οὐδαμόθεν γὰρ ἀλλαχόθεν ἐστὲ γνωριζόμενοι, ὡς προέφη, εἰ μὴ ἀπὸ τῆς
 περὶ τὴν σάρκα περιτομῆς. Οὐδὲ γὰρ Ἀβραάμ διὰ τὴν περιτομὴν δίκαιος
 εἶναι ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐμαρτυρήθη, ἀλλὰ διὰ τὴν πίστιν· πρὸ τοῦ γὰρ
 περιτμηθῆναι αὐτὸν εἴρηται περὶ αὐτοῦ οὕτως· Ἐπίστευσε δὲ Ἀβραάμ τῷ
 θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

20 Καὶ ἡμεῖς οὖν, (οἱ) ἐν ἀκροβυστίᾳ τῆς σαρκὸς ἡμῶν πιστεύοντες τῷ
 θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ περιτομῆν ἔχοντες τὴν ὠφελοῦσαν ἡμᾶς τοὺς
 (τὴν ἀλήθειαν) κεκτημένους, τουτέστι τῆς καρδίας, δίκαιοι καὶ εὐά-
 ρεστοι τῷ θεῷ ἐλπίζομεν φανῆναι, ἐπειδὴ καὶ ἤδη μεμαρτυρήμεθα διὰ τῶν
 προφητικῶν λόγων ὑπ' αὐτοῦ. Τὸ δὲ σαββατίζειν καὶ τὰς προσφορὰς
 25 φέρειν κελευσθῆναι ὑμᾶς, καὶ (τὸ) τόπον εἰς ὄνομα τοῦ θεοῦ ἐπικληθῆναι
 ἀνασχέσθαι τὸν κύριον (ἦν), ἵνα, ὡς εἴρηται, μὴ εἰδωλολατρῶντες καὶ

c 92 1 μετὰ μεγάλης χάριτος τῆς παρὰ θεοῦ : cf. 7.21-22; 30.3-4; 58.3-4 ἀλλὰ
 χάρις παρὰ θεοῦ μόνη εἰς τὸ συνιέναι τὰς γραφὰς αὐτοῦ ἐδόθη μοι; 119.3 ἐλάβομεν χάριν
 τοῦ νοῆσαι 12 ὡς προεῖρηται ὑπ' ἐμοῦ : cf. 16.8-13; 40.9-10 13 προγνώστην
 ὄντα : cf. 16.15-17 15 ὡς προέφη : cf. 16.13-15 18-19 *Gn* 15:6 = *Rm* 4:3;
Gal 3:6. Cf. *Dial.* 11.34-35; 23.20-21; 119.38-39; Skarsaune, p. 114 s. 21-22 cf. *Rm*
 2:29 καὶ περιτομὴ καρδίας ἐν πνεύματι οὐ γράμματι, οὐ ὁ ἔπιανος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων ἀλλ' ἐκ
 τοῦ θεοῦ; *Dial.* 41.21-22; 113.37; 114.26-27 25 (τὸ) τόπον - 26 τὸν κύριον : cf.
 22.72-74 26 ὡς εἴρηται : cf. 19.26-30; 22.74-75

c 92 3 δοκεῖν (νοεῖν) λέγειν scripsi : δοκεῖν λέγειν A | λόγον ἔχει καὶ A,
 transposui 6 ὅτε scripsi : ὅτι A 8 προστατῶν A (i.e. Abraham et Moses) :
 προσταγῶν conl. Sylburg 9 μὲν τοὺς A, transp. Otto 11 σπο(ν)δῶν Thirlby (cf.
 22.37; 118.18) : σποδῶν A 18-19 ἀβραάμ τῷ θεῷ A, LXX : τῷ θεῷ Ἀβραάμ
 Stephanus et al. 20 οἱ addidi 22 τὴν ἀλήθειαν supplevi (conl. 41.21 τῆς
 ἀληθινῆς περιτομῆς; 96.12; 110.42; 131.10; 139.32) 25 τὸ addidi 26 ἦν addidi :
 ἐγένετο add. Lange